

MAŁGORZATA WINNICKA

Wrocław

Rozproszony księgozbiór Władysława Nehringa

Słowa kluczowe: księgozbiory domowe, W. Nehring, katalogi księgarskie

Z osobą profesora Władysława Nehringa związana jest historia trzech wrocławskich, w znaczącej części polonistycznych, księgozbiorów. Jako pierwszy wymienimy Bibliotekę Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, formalnie istniejącą od 1836 roku, w której dziejach istotną rolę odegrał Nehring w okresie pełnienia funkcji kuratora Towarzystwa¹. Następnym ważnym księgozbiorem była, założona w 1893 roku, biblioteka seminarium slawistycznego przy Katedrze Języków i Literatur Słowiańskich Uniwersytetu Wrocławskiego². W tym przypadku wrocławski uczony był jej bezpośrednim inicjatorem i organizatorem. Nadmienimy, że egzemplarze ze zbiorów biblioteki seminaryjnej służą nadal kolejnym pokoleniom slawistów i polonistów, gdyż po II wojnie światowej stanowiły załączek dzisiejszej Biblioteki Instytutu Filologii Polskiej oraz zasiłyły w znacznej części księgozbiór Biblioteki Instytutu Filologii Słowiańskiej. Ich cechą charakterystyczną są sygnowania okrągłą pieczęcią o treści: „Siglum Semi-

¹ Zob. E. Achremowicz, *O Bibliotece Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Wrocławskim. 1836–1886*, „Prace Literackie” 15, 1973, s. 194–202; E. Achremowicz, T. Żabski, *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu. 1835–1886*, Wrocław 1973, *passim*. W wymienionych publikacjach nie zajmowano się analizą zawartości księgozbioru Towarzystwa, którą jednak można przeprowadzić, mimo jego rozproszenia po 1886 roku, na podstawie następujących źródeł: *Katalog Biblioteki Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego Wrocławskiego Uniwersytetu*, Wrocław 1862; *Katalog Biblioteki Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Wrocławskim*, Wrocław 1872 (uznawany przez lata za zaginiony lub wręcz nieopublikowany, obecnie znajduje się w zbiorach Ossolineum, sygn. 700 421 I); *Księga bibliotekarska Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego z lat 1874–1886*, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, rkps, sygn. 851.

² Bibliotece seminarium slawistycznego do tej pory nie poświęcono odrębnej publikacji, krótka informacja o niej znajduje się między innymi w: T. Mikulski, *Temat Wrocław. Szkice śląskie*, red. B. Zakrzewski, Wrocław 1961, s. 213–214.

narii regii slavo-philologici. Vratislav”. Zarówno Biblioteka Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, jak i biblioteka seminaryjna z uwagi na ich znaczenie dla środowiska naukowego, zwłaszcza wrocławskiego, zasługują na wyczerpujące opracowania monograficzne. W artykule jednak skoncentrujemy się na historii trzeciego z księgozbiorów — biblioteki domowej wrocławskiego profesora³, pełniącej funkcję warsztatu pracy naukowej i stanowiącej odbicie jego osobistych, nie tylko zawodowych, zainteresowań i upodobań.

Tradycje polskich księgozbiorów profesorskich sięgają początków Akademii Krakowskiej i są w różnym stopniu udokumentowane, jednak stan badań nad nimi pozostawia wiele do życzenia. Szczególnie dotkliwie jest niedostateczne opracowanie bibliotek uczonych XIX i XX wieku. W świetle posiadanych informacji możemy powiedzieć, iż kolekcja profesora Nehringa miała cechy księgozbioru domowego. Według Józefa Szockiego o tego typu księgozbiory można mówić dopiero wtedy, gdy właściciel takiej kolekcji jest w stanie za jej pomocą zaspokajać swoje potrzeby, a jej wzrost wiąże się z celowym zaangażowaniem sił i środków finansowych. Księgozbiory domowe ulokowane w miejscu zamieszkania zazwyczaj nie są opracowane, a korzystanie z nich odbywa się zgodnie ze starą regułą: *sibi et amicis*⁴. O kolekcji wrocławskiego profesora możemy również powiedzieć, że miała cechy biblioteki prywatnej. Jak podaje *Encyklopedia wiedzy o książce*, biblioteki prywatne to:

biblioteki, które w świetle prawa stanowią własność osób lub instytucji prywatnych. Mogą to być zarówno biblioteki przystosowane do społecznego udostępniania zbiorów, jak też biblioteki służące wyłącznie do osobistego użytku ich właścicieli. Biblioteki prywatne często są przekazywane do użytku publicznego przez właścicieli lub ich spadkobierców drogą fundacji, darowizny, depozytu albo sprzedaży⁵.

Jako warsztat pracy naukowej profesora slawistyki bibliotekę Nehringa zaliczymy również do kategorii bibliotek naukowych. „Biblioteka domowa” wydaje się najprecyzyjniej określać charakter zbioru Nehringowego (służyła tylko właścicielowi i kręgowi osób z nim związanych, nie mając nigdy charakteru zbioru publicznego; pełniła nie tylko funkcję warsztatu naukowego), dlatego też w dalszej części pracy będziemy posługiwać się tym właśnie terminem.

Księgozbiory domowe, poza tym, że są jednym z podstawowych źródeł do badań historii bibliotek, a w szerszym kontekście stanowią źródło historii kultury książki danego okresu czy środowiska, rozprzestrzeniania się prądów umysłowych i literackich, są także, a może przede wszystkim, świadectwem osobistych

³ Por. S. Sochacka, *Działalność slawistyczna Władysława Nehringa na tle epoki*, Opole 1980, s. 146–151; T.M. [Tadeusz Mikulski], *Przypisy*, [w:] W. Czaplinski, Ignacy Chrzanowski na studiach we Wrocławiu, Wrocław 1946, s. 26; T. Mikulski, *Temat Wrocław*, s. 98; J. Długosz, *Nehring Władysław*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 622.

⁴ J. Szocki, *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej (1772–1918)*, Kraków 2001, s. 5.

⁵ *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer et al., Wrocław 1971, s. 252.

zainteresowań właścicieli, wyrazem gustów pozwalającym na lepsze poznanie ich osobowości.

Oczywiście najbardziej dogodną sytuacją do badania jakiegokolwiek księgozbioru, w tym historycznego księgozbioru domowego, jest możliwość analizowania samej kolekcji. Gdy jednak ta uległa rozproszeniu bądź zniszczeniu, badaniu poddaje się inne dokumenty. Są to przede wszystkim: drukowane bądź rękopiśmienne katalogi i inwentarze biblioteczne, katalogi aukcyjne, notarialne spisy majątkowe, zapisy testamentowe, które zależnie od stopnia szczegółowości opisu i czasu sporządzenia pozwalają ocenić rozmiary kolekcji, dokonać jej analizy formalnej i treściowej. Dodatkowych informacji dotyczących nie tylko samego zbioru, ale też sposobu jego gromadzenia i użytkowania dostarczają: listy, pamiętniki, wspomnienia, ogłoszenia prasowe, publikacje z epoki, opracowania⁶. Skoro w omawianym przypadku nie dysponujemy egzemplarzami pochodzącymi z kolekcji ani też jej inwentarzem, spisem czy katalogiem, to analizie możemy poddać jedynie pozostałe źródła.

W świetle dostępnych nam dzisiaj dokumentów trudno ustalić, kiedy Władysław Nehring zaczął gromadzić swoją bibliotekę. Możemy jedynie przypuszczać, że jako syn nauczyciela kulturę książki wyniósł z domu rodzinnego. Gromadzenie księgozbiorów domowych przez nauczycieli było, nie tylko w XIX wieku, zjawiskiem dość częstym, a niektóre kolekcje osiągały znaczne rozmiary. Przykładowo, zbiór Zygmunta Wolskiego z Warszawy liczył (w 1910 roku) około 20 000 dzieł, a biblioteka Hieronima Łopacińskiego około 8500 dzieł. W kontekście wrocławskim warto też wspomnieć 300-tomową kolekcję Daniela Vogla — nauczyciela języka polskiego w Gimnazjum Marii Magdaleny — która w 5/6 składała się z książek polskich.

Pytanie, czy księgozbiór domowy Nehringa zawierał również książki odziedziczone po ojcu, pozostaje na razie bez odpowiedzi. Jeśli jednak takowe się w nim znajdowały, to nie mogło być ich zbyt wiele, gdyż jak pisze sam Nehring, pożar Kłęcka w 1841 roku „rodziców moich na szczupłym mieniu zrujnował zupełnie”⁷. Na pewno książki i lektura były dla młodego mężczyzny, jakim był Nehring w 1850 roku, już dobrze oswojonym i stałym elementem życia, skoro z wyczuciem ówczesnej konwencji świadomie wykorzystał je jako rekwiizyty zabiegów o względy panny. W zachowanym dzienniku znajdujemy taki oto wpis: „Nosilem książki do czytania, a w książkach jakby od niechcenia zostawialem wierszyki w chwilach upojonej radości kreślone”⁸.

Studiując, a później pracując we Wrocławiu, miał Władysław Nehring do dyspozycji księgarnie i antykwiariaty, które oferowały również książkę naukową z uprawianych przez niego dziedzin. Liczba wrocławskich księgarń w drugiej

⁶ Zob. J. Szocki, *op. cit.*, s. 11–34.

⁷ A. Wojtkowski, *Autobiografia Władysława Nehringa*, „Kronika Miasta Poznania” 16, 1938, z. 1, s. 70–71, cyt. za: S. Sochacka, *op. cit.*, s. 23.

⁸ W. Nehring, [*Dziennik*, wpis z 25 sierpnia 1850], cyt. za: T. Mikulski, *Temat Wrocław*, s. 100.

połowie XIX wieku rosła sukcesywnie, z 21 firm w 1852 roku do 53 w 1898. W tym samym okresie liczba antykwariatów wahała się od 9 do 15⁹. Księgarze utrzymywali kontakty między innymi z Lipskiem, Kolonią, Paryżem, Londynem, pośredniczyli w sprowadzaniu książek zagranicznych, a także w nawiązywaniu kontaktów między osobami oraz instytucjami zainteresowanymi kupnem, wymianą bądź sprzedażą druków. We Wrocławiu dostęp do wydawnictw europejskich, jak ocenia Elżbieta Gondek, był dobry, choć przeważały, co zrozumiałe, publikacje wydawane w Prusach¹⁰. Do bardziej znanych w tym okresie księgarń zaliczymy firmę Ferdynanda Hirta, w której zaopatrywała się Biblioteka Uniwersytecka, czy Księgarnię Polską Zygmunta Schlettera, u którego można było nabyć silesiaca i polonica, także w formie rękopisów czy starodruków¹¹. Oferta wrocławska w interesującym Nehringa zakresie musiała być jednak niewystarczająca. W jego ocalałych w niewielkich fragmentach papierach osobistych znajdują się dokumenty świadczące o kontaktach z księgarzami z Rygi, Petersburga, Lipska, Krakowa i Warszawy.

Skądinąd wiemy, że profesor jeszcze za życia przygotowywał się do sprzedaży swojej kolekcji, pragnąc ją zbyć w całości. Jak pisał w liście do Ignacego Chrzanowskiego: „Katalog spisany, może jeszcze w tym roku pójdzie do druku”¹². Jednak rozpoznanych, wiarygodnych źródeł dokumentujących jej późniejsze dzieje nie ma zbyt dużo. Podstawowymi są notki w dziale *Kronika „Przewodnika Bibliograficznego”* z lat 1909, 1910 i 1912. Przytoczymy je tu w całości, gdyż wokół losów omawianego księgozbioru narosło trochę nieporozumień. Jak czytamy w „Przewodniku” z maja 1909 roku: „Bibliotekę niedawno zmarłego profesora wrocławskiego, ś.p. Władysława Nehringa [sic!], obejmującą w rzadkim doborze całą niemal sławistykę, nabyła antykwarnia p.f. Józef Jolowicz w Poznaniu”¹³. Z kolei w „Przewodniku” z lipca i sierpnia 1910 roku na stronie 192 znajdujemy następującą informację: „Tenże antykwarz [chodzi o firmę Jolowicza] ma na sprzedaż bibliotekę po ś. p. Wł. Nehringu (3250 tytułów) za M 7500”¹⁴. I kolejna notka z „Przewodnika”, tym razem z roku 1912: „Katalog antykwarski Nr 179 wydała świeżo firma poznańska J. Jolowicza: »Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enth.[altende] u.[nter] a.[nderem] die Bibliothek von † [verstorbenen] Wladislaw Nehring, ord.[ordentlichen] Prof.[essor] der slav.[ischen] Philologie an der Univ.[ersität] Breslau. — Polonica. Anhang: Silesiaca«. Posen 1912, 8, str. 116 (3048 numerów)”¹⁵.

⁹ E. Gondek, *Rynek książki na Śląsku pod panowaniem pruskim w XIX w.*, Katowice 2001, s. 23.

¹⁰ *Ibidem*, s. 117.

¹¹ *Ibidem*, s. 119.

¹² W. Nehring, [List do I. Chrzanowskiego, niedatowany], [w:] W. Czapliński, *Ignacy Chrzanowski na studiach we Wrocławiu*, Wrocław 1946, s. 23.

¹³ „Przewodnik Bibliograficzny” 1909, nr 5, s. 122.

¹⁴ „Przewodnik Bibliograficzny” 1910, nr 7–8, s. 192.

¹⁵ „Przewodnik Bibliograficzny” 1912, nr 2, s. 42.

Z zacytowanych fragmentów wynika, że poznańska firma Józefa Jolowicza kupiła zbiory Nehringowe najprawdopodobniej tuż po śmierci ich właściciela w roku 1909, a nie jak podają niektóre opracowania w 1912 roku. Na przykład w *Słowniku pracowników książki polskiej* w haśle *Nehring Władysław* czytamy, co następuje: „Po śmierci N. księgozbiór zakupił w 1912 A. Jolowicz, który — mimo zastrzeżeń rodziny — rozsprzedził go, ogłaszając przedtem katalog pt. *Bibliothek von Wladislaw Nehring (Antiquariatskatalog nr 179, 1912)*”¹⁶. Można wprawdzie domniemywać, że autor hasła dysponował innym źródłem, przemawiającym za rokiem 1912, ale jednocześnie przytacza w notce bibliograficznej wymieniony „Przewodnik Bibliograficzny” z 1909, co przemawia za tym, że nastąpiła tu jednak pomyłka¹⁷. Rodzina profesora nie sprzedała całej kolekcji, gdyż pewną liczbę książek z uwagi na ich pamiątkową wartość zatrzymała córka uczonego — Zofia Nehring¹⁸. Trudno oszacować, jaką część zbioru wyłączono z transakcji, z dużym prawdopodobieństwem można jednak stwierdzić, że oferowane w ogłoszeniu firmy J. Jolowicz 3250 tytułów oddaje jedynie w przybliżeniu rzeczywistą wielkość omawianej biblioteki.

W 1912 roku Albert Jolowicz ogłasza drukiem wspomniany już *Katalog antykwarski nr 179*. Nie jest to jednak katalog biblioteki Nehringa, jak do tej pory o nim pisano¹⁹, na co wskazuje już sama analiza tytułu. Naszą uwagę zwraca użyty tu skrót: „enth. u. a.”, który tłumaczymy jako: „zawierający między innymi”. Zatem tytuł wyraźnie informuje, że katalog przedstawia ofertę antykwaryczną slawiców składającą się w jakiejś części z biblioteki wrocławskiego profesora. Co jeszcze oprócz tytułu *Katalogu...* przemawia za tym, że nie jest to inwentarz zbioru Nehringa? Katalog obejmuje 3048 numerów, ponieważ jednak niektórych numerów brakuje, a inne są powtórzone, w sumie mamy 3087 pozycji. Liczba pozycji w katalogu nie odpowiada jednak ani liczbie tytułów, ani liczbie dokumentów rzeczywiście w katalogu ujętych, gdyż Jolowicz stosował opis wielokrotny (jedno dzieło umieszczał w kilku działach), ale też i zbiorowy (pod jednym numerem pozycji ujmował kilka dokumentów, klocki introliigatorskie). Opisy, często adnotowane, uporządkowano w dziewięciu działach: 1. *Bibliographie*; 2. *Zeitschriften, Sammelwerke, Encyclopädien*; 3. *Allgemeine*

¹⁶ J. Długosz, *op. cit.*, s. 622.

¹⁷ Warto także zauważyć, że w haśle dokonano skrótu tytułu katalogu w sposób zmieniający jego znaczenie.

¹⁸ S. Sochacka, *op. cit.*, s. 148.

¹⁹ W literaturze przedmiotu przedstawianie katalogu Jolowicza jako inwentarza zbiorów Nehringa sięga co najmniej lat czterdziestych XX wieku. Jak czytamy w tekście T. Mikulskiego: „Bibliotekę Nehringa, już po śmierci profesora, sprzedawał antykwariat Józefa Jolowicza w Poznaniu, na podstawie katalogu N. 179 (1912), który stanowił inwentarz zbioru Nehringa, być może ten właśnie, jaki miał iść do druku w r. 1907” — T.M. [Tadeusz Mikulski], *Przypisy*, s. 26. Takie samo podejście reprezentuje Stanisław Sochacka, przeprowadzając analizę zawartości *Katalogu nr 179*: „Jak informuje strona tytułowa, nakładcą unikatowego dziś inwentarza biblioteki Nehringa [...]” — S. Sochacka, *op. cit.*, s. 147.

und indogermanische Sprachwissenschaft; 4. *Die slavischen Sprachen*; 5. *Polonica*; 6. *Die slavischen Literaturen*; 7. *Politische und Kulturgeschichte der Slaven*; 8. *Silesiaca*; 9. *Neuerwerbungen während des Druckes*. Zauważamy jednak, że atrybucja poszczególnych dzieł do działów nie jest konsekwentna. Na przykład czasopisma znajdują się nie tylko w dziale drugim (*Zeitschriften, Sammelwerke, Encyklopädien*), ale również w działach pozostałych. A zatem aby odpowiedzieć chociażby na pytanie, ile tytułów czasopism znalazło się w katalogu, trzeba przeanalizować pod tym kątem całe zestawienie. Podobnie należy postąpić w innych przypadkach. Dodajmy, że omawiany spis nie ma żadnego indeksu.

Istotna dla próby rekonstrukcji biblioteki domowej Nehringa jest wynikająca z analizy konstatacja, że część zarejestrowanych w katalogu nr 179 publikacji wydana została w latach 1910–1911²⁰, a więc już po śmierci właściciela kolekcji. Dla przykładu wymienimy: *Verzeichnis der Handbibliotheken des Lesesaales und Katalogzimmers der Kaiser Wilhelm Bibliothek* (Posen 1910)²¹, czasopismo „Der Osten” (Posen 1910–1911)²², *Der Adel und der adlige Grundbesitz in Polnisch-Preussen zur Zeit der preussischen Besitzergreifung [...] Maxa Bära* (Leipzig 1911)²³, *Heinrich Heine in Posen* Adolfa Warschauera (Posen 1911)²⁴ czy *Elben, Dämonen und Teufelsagen* Richarda Künaua (Leipzig 1911)²⁵. Należy jeszcze zwrócić uwagę na dział dziewiąty spisu Jolowicza: *Neuerwerbungen während des Druckes*. Są to publikacje najprawdopodobniej zakupione przez antykwariata już po zredagowaniu katalogu, a więc nie pochodzące ze zbiorów Nehringa. Jeżeli zatem będziemy traktować katalog nr 179 jako w jakiejś mierze reprezentatywny dla biblioteki domowej Nehringa, to nie powinniśmy brać pod uwagę druków z działu dziewiątego.

Jednak lektura *Katalogu...* dostarcza też informacji potwierdzających pochodzenie niektórych pozycji z księgozbioru wrocławskiego slawisty. O ich proveniencji świadczą adnotacje umieszczone przy opisach. Na szczególną uwagę zasługuje fascykuł, na który złożyły się dwa obiekty: „1) Die Vorrede zu der Ausgabe von 1834 (Dunin Borkowski) mit Papier durchschossen u. zahlreichen Bemerkungen, Korrekturen, Notizen von W. Nehring. 2) ca. 100 Blätter mit handschriftl. Notizen Nehrings für die Herausgabe des Psalters, darunter auch Anfragen an das Kloster und die daraufhin gemachten Kollationen”²⁶. Pierw-

²⁰ Wprawdzie *Katalog nr 179* ukazał się w roku 1912, lecz był to najprawdopodobniej styczeń, gdyż ogłoszenie o jego wydaniu znalazło się w lutowym numerze „Przewodnika Bibliograficznego”. Stąd też brak w nim odnotowanych publikacji z 1912 roku.

²¹ *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enth. u. a. die Bibliothek von f Wladislaw Nehring, ord. Prof. der slav. Philologie an der Univ. Breslau. Polonica. Anhang: Silesiaca*, Posen 1912, s. 3, poz. 65.

²² *Ibidem*, s. 8, poz. 158.

²³ *Ibidem*, s. 34, poz. 866.

²⁴ *Ibidem*, s. 55, poz. 1391.

²⁵ *Ibidem*, s. 110, poz. 2888.

²⁶ *Ibidem*, s. 70, poz. 1755.

szym z nich była interfoliowana przedmowa Stanisława Dunin-Borkowskiego do wydania *Psalterza floriańskiego* (Wiedeń 1834) z licznymi uwagami, korektami i notatkami Nehringa. Drugi natomiast składał się z około stu kart z rękopiśmiennymi notatkami do wydania *Psalterza...*, wśród których znajdowały się pytania profesora skierowane do klasztoru św. Floriana oraz dokonane kolacje. Teczka ta zdradza nam sekrety warsztatu naukowego uczonego, jego metodę badawczą zastosowaną podczas pracy nad *Psalterzem floriańskim*. Kolejnym ciekawym obiektem był zbiór 40 kart rękopisów starosłowiańskich i ruskich, kodeksów, psalterzy i rzadkich druków z bibliotek petersburskich faksymilowanych ołówkiem bądź tuszem, opatrzonych przez Nehringa informacjami o miejscu ich przechowywania. Z opisu możemy domniemywać, że teczka ta mogła być swego rodzaju pomocą dydaktyczną²⁷. Na uwagę zasługuje również 12 klocków introliigatorskich zebranych przez Nehringa pod trzema tytułami: *Philologia slavica*²⁸, *Philologia polonica*²⁹ i *Litteratura polonica*³⁰. Zawierają one liczne rozprawy i broszury z drugiej połowy XIX wieku z wymienionych w tytułach dziedzin, zaopatrzone w rękopiśmienne notki właściciela. Jak ocenia je wydawca *Katalogu...*, był to rzadki i cenny w swojej kompletności zbiór, zwłaszcza że niektóre z prac wchodzących w skład wymienionych klocków stanowiły druki niskonakładowe i od dawna wyczerpane. Pochodzenie z biblioteki Nehringa potwierdzają również adnotacje umieszczone przy opisach publikacji książkowych, na przykład: „M. Bleistiftnot. v. Prof. Nehring”³¹, „Mit Korrekturen von W. Nehring”³², „Avec notes en crayon par W. Nehring”³³ czy „Z własnoręcznem [...] ofiarowaniem autora Prof. Nehringowi”³⁴. Jednak musimy zaznaczyć, iż procentowy udział tego typu opisów w stosunku do całości jest nieznacznym.

Skoro zarówno tytuł *Katalogu antykwarycznego nr 179* Jolowicza, jak i obecność w nim druków wydanych po 1909 roku przemawiają za tym, że zawiera on jedynie w części zbiory Nehringowe, to w dalszej kolejności postanowiono zbadać inne katalogi tej firmy, aby ustalić, czy używanie w stosunku do niego określenia „inventarz biblioteki Nehringa” może być mimo to uzasadnione. Firma Joseph Jolowicz Buchhandlung und Antiquariat wydała w sumie 191 katalogów antykwarycznych, pierwszy (oznaczony numerem 4), zarejestrowany przez Estreichera³⁵ ukazał się w roku 1865 w Poznaniu, a ostatni w 1933 roku w Berlinie. Wśród nich znajdujemy wiele rejestrujących polonica i slavica. Jedną z często stosowanych form działalności zarówno Josepha Jolowicza, jak i jego

²⁷ *Ibidem*, s. 2, poz. 23.

²⁸ *Ibidem*, s. 15, poz. 337.

²⁹ *Ibidem*, s. 19, poz. 475.

³⁰ *Ibidem*, s. 68, poz. 1684.

³¹ *Ibidem*, s. 69, poz. 1734.

³² *Ibidem*, s. 70, poz. 1758.

³³ *Ibidem*, s. 71, poz. 1759.

³⁴ *Ibidem*, s. 79, poz. 2033.

³⁵ Zob. K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 15, Kraków 1991, s. 122–129.

syna Alberta, który przejął firmę po ojcu w 1907 roku, było włączanie do swojej oferty antykwarycznej zakupionych księgozbiorów prywatnych. W tytułach katalogów zawierających takie zbiory zastosowano następujące określenia: „Naturwissenschaften zum Theil aus dem Nachlasse”³⁶, „Philosophie zum grössten Theil aus dem Nachlasse”³⁷, „Ce Catalogue compose en partie la bibliothèque de la Princesse”³⁸ itp. Następnym krokiem było wytypowanie kilku katalogów Jolowicza prezentujących ofertę z tych samych dziedzin co katalog nr 179 w celu przeprowadzenia wstępnej analizy porównawczej i poznania metody stosowanej przez ich autora. Katalogi antykwaryczne jako druki o doraźnej użyteczności nie były i nie są obiektami kolekcjonerskimi, dlatego też są słabo reprezentowane w zbiorach bibliotek. Niestety zasada ta dotyczy również katalogów poznańskiej firmy J. Jolowicza. Dodatkowe utrudnienie stanowi fakt, że drukowane one były na kwaśnym papierze bardzo złej jakości, stąd dzisiaj korzystanie z niektórych egzemplarzy jest już praktycznie niemożliwe, gdyż kartki przy próbie przewracania łamią się i kruszą, a dotychczasowe zabiegi „konserwatorskie”, polegające na szyciu klejonych katalogów, pogorszyły jeszcze ich i tak zły stan. Ciekawych obserwacji dostarczyły katalogi nr 161 i 162, prezentujące w dwóch częściach piśmiennictwo krajów słowiańskich, zawierające częściowo biblioteki Romana Pilata, z którym Nehring prowadził dość ożywioną korespondencję, i Richarda Roepella — wykładowcy, a później uniwersyteckiego kolegi naszego profesora³⁹. Skoro, analogicznie jak interpretowano katalog nr 179, miałyby to być inwentarze zbiorów dwóch profesorów, należałoby oczekiwać takiego układu zawartości, który umożliwiłby przypisanie poszczególnych pozycji jednemu bądź drugiemu właścicielowi. Jednak analiza kompozycji katalogów i zastosowanych opisów nie przynosi odpowiedzi, do kogo należały konkretne wydawnictwa. Sprawdzono również, czy można wskazać te same egzemplarze druków obecnych zarówno w katalogu nr 179, jak i w innych katalogach wydanych przez Jolowicza w stosunkowo niewielkim odstępie czasu. W tym celu wytypowano publikacje rzadkie, kolekcjonerskie, starodruki, a jednocześnie takie, których opis, a szczególnie adnotacje informujące o cechach charakterystycznych oferowanych obiektów, były

³⁶ Zob. *Verzeichniss des antiquarischen Bücherlagers von Joseph Jolowicz Buchhandlung und Antiquariat in Posen. Inhalt: Naturwissenschaften zum Theil aus dem Nachlasse des Weihbischofs Dr. Cybichowski in Gnesen und Prof. Dr. Magener in Posen*, Posen 1891 (No. 107).

³⁷ Zob. *Catalog des antiquarischen Bücherlagers von Joseph Jolowicz in Posen. Inhalt: Philosophie zum grössten Theil aus dem nachlasse der Herren Dir. Dr. Deinhardt zu Bromberg und App.-Ger.-Rath Siecke in Posen*, Posen 1871 (No. 25).

³⁸ Zob. *Catalogue d'ouvrages anciens et modernes sur l'histoire et la littérature des pays slaves en vente aux prix marqués chez Joseph Jolowicz Librairie ancienne et moderne à Posen (Prusse). Ce Catalogue compose en partie la bibliothèque de la Princesse Sayn-Wittgenstein ci-devant à Weimar, la célèbre amie de Fr. Liszt*, Posen 1888 (Bibliotheca Polono-Slavica, No. 97).

³⁹ Zob. *Catalogue d'ouvrages anciens et modernes sur les pays slaves en vente aux prix marqués chez Joseph Jolowicz à Posen (Prusse) librairie ancienne et moderne. Contien. en partie les bibliothèques des Mrs. Röpell et Pilat ci-devant professeurs à l'université Breslau et Lemberg. Partie I–2*, Posen 1906–1907 (No. 161–162).

sporządzone identycznie. W wyniku analizy znaleziono wiele takich publikacji. Między innymi klocek introligatorski opisany pod hasłem *Curlandica*, zawierający 5 druków wydanych w latach 1729–1737 oferowano w katalogu nr 147⁴⁰, 161⁴¹ i 179⁴². Naszą uwagę zwróciła grupa identycznych opisów 12 różnych wydań Pisma Świętego umieszczonych w katalogach nr 183⁴³ i 185⁴⁴, a zwłaszcza adnotacja znajdująca się pod opisem Biblii Szarfenbergów z 1577 roku w obu katalogach: „Exemplaire tout à fait complet et bien conservé sauf les feuilles 1–4 qui sont fort rognées. Quelques tâches d’humidité”⁴⁵. Nasze wątpliwości ostatecznie rozwiewa odnalezienie zarówno w katalogu nr 183, jak i nr 185 opisanego już w artykule fascykułu z katalogu nr 179, zawierającego rękopiśmienne notatki Nehringa⁴⁶. Ani Henryk Struve, ani Asmus Soerensen nie mogli być posiadaczami tego obiektu, zwłaszcza że obaj zmarli w 1912 roku. Jak wynika z analizy tytułów i zawartości dostępnych katalogów, firma Jolowicza włączała prywatne zbiory do swojej oferty tematycznej, nie poświęcając im odrębnych katalogów ani odrębnych działów w katalogach. Jej celem było jak najkorzystniejsze zbycie posiadanych wydawnictw, a nie dokumentowanie zawartości prywatnych kolekcji.

Przytoczone przykłady potwierdzają tezę, że katalog Jolowicza nie jest inwentarzem biblioteki domowej Władysława Nehringa. Z całą pewnością możemy wskazać w nim jedynie kilkanaście pozycji z niej pochodzących. W przypadku pozostałych publikacji (z wyłączeniem tych, które nie mogły pochodzić z księgozbioru wrocławskiego uczonego z powodu daty wydania) możemy jedynie domniemywać, że w omawianej kolekcji się znajdowały. Zestawienie zawartości katalogów poprzedzających katalog nr 179 i po nim następujących, co jest bardzo pracochłonne, ale możliwe do wykonania, pozwoliłoby na „wyłowienie” woluminów, które z dużym prawdopodobieństwem moglibyśmy przypisać Nehringowi.

⁴⁰ Zob. *Catalogue d’ouvrages anciens et modernes sur l’histoire et la littérature des pays slaves en vente aux pris marqués chez Joseph Jolowicz à Posen. Contien. en partie la bibliothèque du dr. Clem. Kantecki ci-devant redacteur en chef du Kuryer Poznański*, Posen 1904 (No. 147), s. 20, poz. 577.

⁴¹ *Catalogue d’ouvrages anciens et modernes sur les pays [...]. Partie I*, Posen 1906, s. 33, poz. 859.

⁴² *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enth. u. a. die Bibliothek von † Wladislaw Nehring...*, s. 31, poz. 792.

⁴³ *Polonica. Contient en partie la bibliothèque du feu Mr. Henryk Struve, autrefois professeur à l’université de Varsovie*, Posen 1913, s. 80–81, poz. 1944, 1946–1955.

⁴⁴ *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enthaltend u.a. die Bibliothek von † A. Soerensen aord. Prof. der Geschichte an der Universität Leipzig sowie eine wertvolle Sammlung von Werken über Russland. Anhang: Die nichtslavischen Völker Osteuropas Magyaren — Rumänen — Griechen etc.*, Posen 1913, s. 23, poz. 521, 523–532.

⁴⁵ Por. *Polonica...*, s. 81, poz. 1947; *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enthaltend u.a. die Bibliothek von † A. Soerensen...*, s. 23, poz. 524.

⁴⁶ Por. *Polonica...*, s. 91, poz. 2284; *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enthaltend u.a. die Bibliothek von † A. Soerensen...*, s. 24, poz. 539; *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enth. u. a. die Bibliothek von † Wladislaw Nehring...*, s. 70, poz. 1755.

Tak przeprowadzona analiza przyczyniłaby się, w szerszym kontekście, do badania obiegu literatury naukowej w XIX wieku.

Co w świetle poczynionych ustaleń możemy powiedzieć o losach księgozbioru domowego Władysława Nehringa? Wiemy, że księgozbiór ten uległ częściowemu rozproszeniu zaraz po śmierci profesora, gdyż część zbiorów została sprzedana, a część zachowana przez rodzinę. Następnie, w 1909 roku, książki zakupione przez poznański antykwariat Józefa Jolowicza zostały wystawione na sprzedaż. Skoro oferowana kolekcja jako całość nie znalazła nabywcy, właściciel firmy — Albert Jolowicz (syn Józefa) — zaczął kolekcję rozsprzedawać jeszcze przed ogłoszeniem katalogu. Księgozbiór profesora Nehringa rozproszył się wówczas po raz drugi, by ulec ostatecznemu rozproszeniu po ogłoszeniu katalogu. Próbę odtworzenia jego dalszych losów będzie można podjąć dopiero po pełnej analizie *Katalogu antykwarycznego nr 179* oraz po spenetroowaniu pod tym kątem niewykorzystanych do tej pory źródeł, szczególnie czasopiśmienniczych, tak polskich, jak i zagranicznych (na przykład „Börsenblatt für den deutschen Buchhandel”).

Bibliografia

- Achremowicz E., *O Bibliotece Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Wrocławskim. 1836–1886*, „Prace Literackie” 15, 1973.
- Achremowicz E., Żabski T., *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu. 1835–1886*, Wrocław 1973.
- Czapliński W., *Ignacy Chrzanowski na studiach we Wrocławiu*, Wrocław 1946.
- Długosz J., *Nehring Władysław*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer *et al.*, Wrocław 1971, s. 252.
- Estreicher K., *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 15, Kraków 1991.
- Gondek E., *Rynek książki na Śląsku pod panowaniem pruskim w XIX w.*, Katowice 2001.
- Katalog Biblioteki Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Wrocławskim*, Wrocław 1872.
- Katalog Biblioteki Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego Wrocławskiego Uniwersytetu*, Wrocław 1862.
- Księga bibliotekarska Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego z lat 1874–1886*, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, rkps, sygn. 851.
- Migoń K., *Dawne katalogi biblioteczne jako źródło wiedzy o kulturze książki*, „Roczniki Biblioteczne” 49, 2005, s. 301–310.
- Mikulski T., *Temat Wrocław. Szkice śląskie*, red. B. Zakrzewski, Wrocław 1961.
- „Przewodnik Bibliograficzny” 1909, nr 5.
- „Przewodnik Bibliograficzny” 1910, nr 7–8.
- „Przewodnik Bibliograficzny” 1912, nr 2.
- Rudnicka J., *Dawne katalogi księgarskie jako źródło do dziejów książki*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 7, 1971, s. 377–393.
- Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972.
- Sochacka S., *Działalność slawistyczna Władysława Nehringa na tle epoki*, Opole 1980.
- Szocki J., *Domowy świat książek*, Kraków 2000.

Szocki J., *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej (1772–1918)*, Kraków 2001.

Wojtkowski A., *Autobiografia Władysława Nehringa*, „Kronika Miasta Poznania” 16, 1938, z. 1, s. 70–71.

Katalogi firmy J. Jolowicza, z których korzystano przy pisaniu artykułu

- (No. 25) *Catalog des antiquarischen Bücherlagers von Joseph Jolowicz in Posen. Inhalt: Philosophie zum grössten Theil aus dem nachlasse der Herren Dir. Dr. Deinhardt zu Bromberg und App.-Ger.-Rath Siecke in Posen*, Posen 1871.
- (No. 97) *Catalogue d'ouvrages anciens et modernes sur l'histoire et la littérature des pays slaves en vente aux prix marqués chez Joseph Jolowicz Librairie ancienne et moderne à Posen (Prusse). Ce Catalogue compose en partie la bibliothèque de la Princesse Sayn-Wittgenstein ci-devant à Weimar, la célèbre amie de Fr. Liszt*, Posen 1888.
- (No. 107) *Verzeichniss des antiquarischen Bücherlagers von Joseph Jolowicz Buchhandlung und Antiquariat in Posen. Inhalt: Naturwissenschaften zum Theil aus dem Nachlasse des Weihbischofs Dr. Cybichowski in Gnesen und Prof. Dr. Magener in Posen*, Posen 1891.
- (No. 147) *Catalogue d'ouvrages anciens et modernes sur l'histoire et la littérature des pays slaves en vente aux pris marqués chez Joseph Jolowicz à Posen. Conten. en partie la bibliothèque du dr. Clem. Kantecki ci-devant redacteur en chef du Kuryer Poznański*, Posen 1904.
- (No. 161–162) *Catalogue d'ouvrages anciens et modernes sur les pays slaves en vente aux prix marqués chez Joseph Jolowicz à Posen (Prusse) librairie ancienne et moderne. Conten. en partie les bibliothèques des Mrs. Röpell et Pilat ci-devant proffeseurs à l'université Breslau et Lemberg. Partie 1–2*, Posen 1906–1907.
- (No. 179) *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enth. u. a. die Bibliothek von † Wladislaw Nehring, ord. Prof. der slav. Philologie an der Univ. Breslau. Polonica. Anhang: Silesiaca*, Posen 1912.
- (No. 183) *Polonica. Contient en partie la bibliothèque du feu Mr. Henryk Struve, autrefois professeur à l'université de Varsovie*, Posen 1913.
- (No. 185) *Slavica. Sprachen, Literaturen und Geschichte der Slaven enthaltend u.a. die Bibliothek von † A. Soerensen aord. Prof. der Geschichte an der Universität Leipzig sowie eine wertvolle Sammlung von Werken über Russland. Anhang: Die nichtslavischen Völker Osteuropas Magyaren — Rumänen — Griechen etc*, Posen 1913. t

Die verstreute Bibliothek Władysław Nehrings

Zusammenfassung

Mit der Person Władysław Nehrings ist die Geschichte dreier Breslauer Bibliotheken verbunden: der Bibliothek der Literarisch-Slawischen Gesellschaft, der Bibliothek des slawischen Seminars am Lehrstuhl für Slawische Sprachen und Literaturen an der Universität Breslau sowie seiner Privatbibliothek. Der Artikel konzentriert sich nur auf Professor Nehrings private Büchersammlung. Diese ist nicht erhalten geblieben. Die aufgrund von spärlich erhaltenen Quellen durchgeführte Analyse ist eine Probe der Verifikation bisheriger Feststellungen über das Schicksal der Bibliothek nach dem Tod des Besitzers. Diese Feststellungen wurden aufgrund der Annahme formuliert, dass der Antiquariatskatalog Nr. 179 der Posener Firma J. Jolowicz: *Slavica. Sprachen, Li-*

teraturen und Geschichte der Slaven, enth. u.a. die Bibliothek von † Wladislaw Nehring, ord. Prof. der slav. Philologie an der Universität Breslau. Polonica, Anhang: Silesiaca (Posen 1912) ein Inventar dieser Büchersammlung ist. Aber die Analyse dessen Titels und Inhalts erlaubte die Formulierung der These, die den bisherigen Feststellungen widerspricht. Im Antiquariatskatalog Nr. 179 befinden sich nämlich Bücher, die erst nach dem Tod W. Nehrings herausgegeben wurden. Aber er beinhaltet auch Exemplare, die zweifelsohne zu Nehrings Bibliothek gehörten. Der Vergleich des Katalogs Nr. 179 mit anderen Verzeichnissen der Firma J. Jolowicz, die auch Büchersammlungen anderer Besitzer beinhalten, in Hinsicht auf bestimmte Sammelgebiete (Slavica, Polonica) bewies, dass dieser Katalog auf keinem Fall ein Inventar der Büchersammlung Nehrings sein könnte. Die Geschichte der verstreuten Sammlung könnte durch die Erforschung bis jetzt nicht verwendeter Quellen ergänzt werden.

Małgorzata Winnicka
Biblioteka Instytutu Filologii Polskiej
Uniwersytetu Wrocławskiego
pl. Nankiera 15
50-140 Wrocław
e-mail: malgorzata.winnicka@uni.wroc.pl